

De veel geplaagde Grielen van het Wassenaarse duin 1847-1927

Honderd jaar geleden broedden er nog enkele paren Grielen (*Burhinus oedicnemus*) in de Wassenaarse duinen**. In dit artikel worden de verspreide historische gegevens over het voorkomen van de Griel in de Wassenaarse en Katwijkse duinen nog eens tegen het licht gehouden. Als goeddeels nachtactieve vogel, met ook een zeer heimelijk broedgedrag, ontsnapt hij gemakkelijk aan de aandacht van mensen. Slechts weinig waarnemers wisten de soort op het spoor te komen en kunnen als kenners van de Wassenaarse Grielen worden aangemerkt. Na publicatie van een monografie over de Griel in Nederland (Keijl *et al.* 2020) zijn aanvullende gegevens over deze broedpopulatie boven water gekomen, die de bevindingen van dat boek op enige kernpunten nuanceren en corrigeren.

TEKST: RUUD VLEK

Trefwoorden

Griel, *Burhinus oedicnemus*, verdwenen duinbroedvogel, Wassenaarse duinen (** thans genoemd Meijndel), duinwaterleiding en vogelstand.

Het voorkomen van broedende Grielen tussen Den Haag en Wassenaar (c.q. Katwijk) gaat ten minste terug tot de tweede helft van de 18e eeuw, maar

is tot ver in de 20e eeuw slechts fragmentarisch en zeer discontinue gedocumenteerd. Dat ligt zowel aan de heimelijkheid van de soort als broed-

vogel, zijn weinig dagactieve gedrag, en zijn schutkleur. De nogal beperkt beschikbare historische gegevens zijn het gevolg van een meervoudig waarnemers-effect: de onbekendheid met deze schaarse soort bij waarnemers en het algemene publiek, het zeer gering aantal mensen dat in afgelegen duingebieden ermee in contact kwam, de beperkte communicatie met vogelaars en de geringe schriftelijke vastlegging door in het duin werkzame personen (jachtopzieners, duinboeren, jagers,

eierrapers en vinkers), en de tussenperioden zeer wisselende interesse in de soort onder de verschillende generaties natuurliefhebbers.

Het aantal vogelaars en veldornithologen actief in de Wassenaarse duinen was lange tijd op één hand te tellen, en het zandige terrein tot ver in de 19e eeuw geen aantrekkelijk wandelgebied. Grote delen van het duin waren afgesloten voor de privé-jacht van landgoedeigenaren, en later voor de gemeentelijke drinkwaterwinning. Die afgeslotenheid was natuurlijk ideaal als broedgelegenheid voor de zeer mensenschuwe Griel. Vandaar dat de expliciete vermelding van de soort als broedvogel in Nederland pas dateert van medio 18e eeuw (Nozeman 1760), en harde broeddocumentatie pas uit de tweede helft van de 19e eeuw. Met het aantreden als nieuwe duinbroedvogel heeft dat dus niet te maken, veeleer met het zeer geringe aantal gekwalificeerde veldwaarnemers in de opkomstjaren van beoefening van veldornithologie in Nederland.

Vanwege het meervoudige waarnemers-effect vormen de fragmentarische gegevens geen betrouwbare reeks, waaruit een populatie-ontwikkeling af te leiden is. Dat geldt ook voor andere voormalige Grielenbroedgebieden in Nederland.

De ontdekkers en ontdekkingsjaren van de Wassenaarse Grielen.

Al in de tweede helft van de 18e eeuw hadden jagers en jachttopzieners Grielen weten te bemachtigen in de Hollandse duinen. Zo bevonden zich enige Grielen in verzamelingen van opgezette vogels in Rotterdam, Den Haag en Leiden, meestal zonder locatie vermeld in collectie-catalogi. Gezien de regionale herkomst van ook andere zeldzame vogels in zulke collecties zijn deze vermoedelijk uit

de duinen in de omgeving afkomstig. Een Griel werd gevangen in een zgn. flouwnet, een staande net-opstelling voor het vangen van Houtsnippen (*Scolopax rusticola*). Die Griel werd daarin buitgemaakt in 1777 op de buitenplaats Schuddegeest, en ging vermoedelijk op in het naturaliakabinet van stadhouder Willem V in Den Haag. De Haagse kunstschilder Aert Schouman (1720-1792) maakte daarvan een fraaie aquarel (Fig. 1), waarbij hij ook een tweede Griel afbeeldde (mogelijk als suggestie van een broedpaar,

of een afbeelding van een tweede collectie-exemplaar van de stadhouder). De buitenplaats Schuddegeest lag langs de huidige Javastraat in de Archipelbuurt tussen de Scheveningse duinen en Den Haag. Dit geval doet de vraag rijzen of de soort toen nog in de Scheveningse duinen broedde.

Een Griel, geschoten bij Wassenaar in september 1847 vormt een aanwijzing voor het broedvoorkomen in de duinen aldaar. Het betrof namelijk een juveniel vrouwtje, vermoedelijk in dat

Figuur 1. Twee Grielen, getekend door Aert Schouman in 1777. In collectie Rijksmuseum Amsterdam RP-T-1898-A-3703.

Figuur 2. Adriaan Anthoni (Arie) van Bemmelen (1831-1897), medewerker van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie (RMNH) te Leiden in 1859-1867 en later directeur van de Rotterdamse Diergaarde.

jaar daar uitgebroed. Deze Griel ging op in de verzameling van de gebroeders Nicolaas, Herman Willem en Gijsbert Marinus de Graaf in Leiden. Het is een historisch bijzonder voorwerp, want de alleroudste nog bewaarde Griel uit Nederland in de collectie van Naturalis, voorzien van een gedateerde vindlocatie.

Van de drie Leidse broers was Gijsbert Marinus de Graaf (1825-1898) aanvankelijk de eigenlijke ornitholoog, die ook zelf met het geweer de door hem beheerde vogelverzameling-De Graaf aanvulde. Deze vooral in de jaren 1840-1860 opgebouwde vogelcollectie was een gezamenlijke onderneming met zijn oudere broer Herman Willem (in de 20e eeuw abusievelijk in de literatuur vermeld als 'Hendrik Willem de Graaf'). Deze Herman was eerst voornamelijk als entomoloog met vlinders bezig (zie Herklots 1858), maar ontpopte zich later als een van

de belangrijkste avifaunisten van de tweede helft 19e eeuw.

De gebroeders De Graaf verwierven voor hun vogelcollectie nog twee Grielen, geschoten bij Wassenaar in juni 1869, dus nog in het broedseizoen. Een daarvan is nog in de Naturalis-collectie (zie Vlek & Litjens 2021). Tot de Vogelwet van 1912 had de Griel geen beschermde status en werd die door jagers en jachttopzieners geschoten; naar later bleek op bestelling van verzamelaars.

Uit het Naturalis-archief blijkt dat niet zozeer particuliere vogelverzamelaars zelf hun Grielen voor hun opgezette vogelverzameling schoten, maar dat dat merendeels door jachttopzieners gebeurde, die dit als bijverdienste beoefenden. Zij waren kennelijk redelijk bekend met de soort en het broedterrein in de Wassenaarse duinen. Zo vermeldt de actieve veldornitho-

loog-jager Arie van Bemmelen (Fig. 2) dat de Wassenaarse jachttopzieners een eigen naam hadden voor de Griel, nl. 'Scharluip' (Herklots 1858: 214). Als klanknabootsing van de Grielenroep kan die naam fonetisch misschien beter geschreven worden als 'scharlu-iep' of schar-luip, want het meervoud was 'scharlupen'; '-luip' als tweede lettergreep in de roep is niet die van de Griel. De i is hier bedoeld als verlenging van de u klank: scharluup.

Van Bemmelen was de eerste die expliciet het broeden in de Wassenaarse duinen vermeldde: "*Broeit jaarlijks in de Wassenaarsche duinen.*" (Van Bemmelen 1858: 214).

Het systematisch jaarlijks verzamelen van legsels en adulte vogels in het broedseizoen hief natuurlijk wel een behoorlijke tol op de kleine Wassenaarse Grielenpopulatie.

Hij was sowieso erg geïnteresseerd in volksnamen van vogels en andere dieren, waarvan hij de vastlegging uit faunistisch oogpunt belangrijk vond, om te weten waar mensen uit een streek het over hadden (Van Bemmelen 1858). Volgens Van Bemmelen werd deze jachttopzieners-naam ook elders gebezigd (Herklots 1858: 214), misschien dan niet enkel als term van Zuid-Hollandse jachttopzieners, maar als in beperkte kring gehanteerde Zuid-Hollandse streeknaam van de Griel. Van wanneer deze oorspronkelijk Wassenaarse aanduiding van de Griel dateerde en hoelang die in de taal der jachttopzieners en andere streekgenoten voortleefde is de vraag.

Van Bemmelen's bron van zijn kennis over 'Scharlupen' in de Wassenaarse duinen was mogelijk een jachtopziener van Philip Jacob baron van Pallandt (1814-1892), de eigenaar van het landgoed Duinrell en de aangrenzende duinen. Het gaat om een van de belangrijkste verzamelaars van Grielenmateriaal uit de duinen van Wassenaar, nl. Pieter Duivenvoorden Cornelisz. (Noordwijk 1818-1870 Wassenaar). Blijkens een binnenkomstboek in het archief van Naturalis, het "Register van In- en Uitgaande Voorwerpen Julij 1861 tot Augustus 1885", verzamelde hij in de jaren 1860-1866 36 eieren, dus ongeveer 18 legsels van Grielen in de Wassenaarse duinen. Omdat de legselgrootte normaliter slechts twee eieren bedraagt, handelde het gemiddeld om 2-3 nesten per jaar. Daarnaast verzamelde hij ook nog 1-3 jonge en zo'n zes volgroeide of adulte vogels, allemaal in het broedseizoen. Dit materiaal verkocht hij deels aan het RMNH en aan de gebroeders De Graaf te Leiden. Uit zijn verzamelwerk is af te leiden, dat hij jaarlijks de nesten wist van tenminste drie broedparen, waarvan hij in mei 1862

drie volledige legsels en eind juni nog een vervollegsels verzamelde. Zijn verzamelwerk beperkte zich niet enkel tot Grielen, hij leverde het RMNH ook veel zangvogel-eieren, w.o. legsels van Duinpieper (*Anthus campestris*) en Grauwe Klauwier (*Lanius collurio*), en uitgehorste jongen van Grauwe Kiekendief (*Circus pygargus*). Mogelijk is Duivenvoorden ook degene die in mei 1855 op Duinrell een Scharrelaar (*Coracias garrulus*) bemachtigde, vermeld door Van Bemmelen (Herklots 1858: 212; coll. Naturalis). Kennelijk was Duivenvoorden een belangrijk informant van Van Bemmelen, en mogelijk had de laatste hem gewezen op de belangstelling van het RMNH voor zijn Grielenmateriaal.

Het systematisch jaarlijks verzamelen van legsels en adulte vogels in het broedseizoen hief natuurlijk wel een behoorlijke tol op de kleine Wassenaarse Grielenpopulatie, en tot hun redding overleed jachtopziener Duivenvoorden Cz in 1870, pas 52 jaar oud. Nadien zijn nog slechts enkele legsels van Grielen in de Wassenaarse duinen verzameld (in 1906-1927).

Habitat en verspreiding van de Wassenaarse Grielenterritoria

In de twee jaar geleden verschenen monografie over de Griel (Keijl et al. 2020) is gesteld dat de vroegere duinen ongeschikt waren voor Grielen om in te broeden, omdat ze enerzijds te nat waren en anderzijds bestonden uit onbegroeide stuifduinen. Beide habitats zijn in dat boek als volledig ongeschikt voor Grielen aangemerkt. Pas door wateronttrekking aan de duinen ten behoeve van de drinkwatervoorziening voor de uitbreidende stadsbevolking en door vastlegging van de stuifduinen ontstond geschikt Grielenhabitat. Gesteld wordt dat de populatie Grielen in de loop der tijd toenam door intensivering van de duinwaterwinning. De Griel zou een cultuurvolger zijn van het duinwaterleidingbedrijf. Deze argumentatie, dat de Griel zich pas als gevolg van duinwaterwinning als broedvogel in de Hollandse duinen had gevestigd, wordt echter niet door de tweede auteur van dat boek onderschreven. Evenmin de bewering dat daardoor de

Figuur 3. Typisch Grielenbiotoop in de Wassenaarse duinen, omstreeks 1925 gefotografeerd door ir. Jan Postma (geb. 1894; uit Elias 1930). Een helling van het droge binnenduin ergens noord of zuid van de Bierlap.

populatie een toename zou hebben doorgemaakt.

Zeker is, dat voor de start van duinwaterwinning in de Wassenaarse duinen (1874) het gebied veel natter was dan daarna. Op een oude duinkaart van de eerste helft van de 19e eeuw worden drie grote natte valleien weergegeven in het middenduin (zie topotijdreis.nl en Vlek & Litjens 2021). In de historisch-vegetatiekundige studie van Boerboom (1957) alsook in rapporten van de Duinwaterleiding van 's-Gravenhage worden door kenners van de vroegere situatie nauwkeurig de natte valleien en duinpannen van eertijds aangegeven (Tuinzaad & Kraaij 1957, 1958). Die varieerden uiteraard met de jaarlijkse regenval en de verdamping.

Vermoedelijk bepaalden de zo jaarlijks en in perioden in omvang en

duur wisselende natte duindelen, dat de Griellenterritoria zich beperkten tot het hogere droge binnenduin, op de vastgelegde stuifduinen. Deze waren door de zuidwestenwind het hoogst opgestuwd in de noordoosthoek van het duingebied direct west van het dorp Wassenaar. Om instuiving van het achterland te voorkomen werden deze al vanaf de middeleeuwen door beplanting vastgelegd, en tegen overstuiving in de 19e eeuw regelmatig herbeplant (Tuinzaad en Kraaij 1958). In het gebied westelijk daarvan overheersten afhankelijk van de zeewind geheel kale of spaarzaam begroeiende en nog stuivende zandduinen. In oude teksten en foto's van dit deel van het Wassenaarse duin is deze toenmalige zandige situatie terug te lezen (Twent 1805; Postma in Bouma 1926 en Elias 1930, Tinbergen 1927, en foto-collectie Duinwaterleiding van 's-Gravenhage). Dit was een gebied waar nog Duinpie-

pers en Grielen huisden, beide soorten met een voorkeur voor schrale, zandige terreinen (Fig. 3).

In de literatuur over de Wassenaarse duinen worden in de loop der tijd diverse territoria en nestlocaties van de Wassenaarse Grielen beschreven, met nogal wisselende achtergrondkenmerken. Opvallend is het broeden in de randen van aanplanting en hakhout, grenzend aan open duin, zoals te zien op foto's van Steenhuizen (1907), Vijverberg en Postma (Vijverberg 1925, Bouma 1926, Elias 1930). Dit betreft kennelijk de westrand van het dennenbos van Duinrell, waar in 1897 de zgn. Wilhelminarand, een strook met dennenaanplant, was aangelegd tegen de verstuiving. Op een afzonderlijke nestfoto van Steenhuizen is echter te zien, dat het zand zo'n dennenaanplant ingewaaid was, en zo geschikte nestgelegenheid bood voor de zandminnende Griel (Vlek & Litjens 2021).

Figuur 4. Griel legsel in de Wassenaarse duinen, vermoedelijk gefotografeerd door Gerrit van Beusekom, in of ca. 1925. Uit de collectie Vereniging voor Vogelbescherming 's-Gravenhage en omstreken V.v.V. 117, thans ex archief Duinwaterleiding van 's-Gravenhage (DWL) / Dunea in collectie Heimans en Thijssen Stichting, Amsterdam.

Duinrell wordt voor het eerst als broedlocatie genoemd door mr. Herman Willem de Graaf in 1887. In zijn 'Ornithologische aantekeningen' uit de jaren 1880-1904 vermeldt hij een nestvondst onder het duin achter Duinrell, op 19 mei 1887, met 2 eieren die kuikens bevatten. De jachtopziener F.J. Kloet wist in 1886 drie territoria, waarvan twee in de duinen tussen Katwijk en Wassenaar. Daarvan bevond een paar zich "in de pan, dus veel meer land- dan zeewaarts, waar men eerder wilg dan kattendoorn zal vinden." Mogelijk bedoelde De Graaf hier de Pan van Persijn in de Katwijkse duinen. Van dat paar en ook van een tweede paar werd door Kloet resp. op 20 april en 1 mei 1886 de partner geschoten. Of het legsel met volgroeide embryo's van 19 mei 1887 achter Duinrell verzameld is, vermeldt De Graaf niet. Maar mogelijk zijn dus drie broedpogingen in die twee jaren ruw beëindigd. De Griel was toen zelfs in het broedseizoen volstrekt niet beschermd. In de eerste helft van de jaren 1870 had de latere

Artispreparateur Hendrik Koller drie nestelende Grielen verzameld in de Katwijkse duinen (mei 1873, 1874 en 1875; Koller 1888: 49, Steenhuizen & Voous 1892-1960 geannoteerd ZMA-Kollerboek). Na het optreden van Koller en Kloet ontbreken broedvermeldingen van Grielen in de Katwijkse duinen.

De exploitatie van het natte midden-duin voor drinkwater en de daardoor bewerkstelligde verdroging heeft in het Wassenaarse duin niet tot een zodanige uitbreiding van Grielenbroedgebied geleid, dat hierdoor de Grielenpopulatie zou zijn toegenomen, zoals geopperd door Keijl *et al.* (2020).

Aan het begin van de 20e eeuw kwam geleidelijk een eind aan het verzamelen van Grielen in de Wassenaarse duinen.

De aanleg van de hoofdader voor drinkwateronttrekking in 1871-1874 met zijn enorme grondverplaatsing en drukke menselijke activiteit in dat deel van de Wassenaarse duinen (van het Pompstation tot de Ganzenhoek bij de Wassenaarse Slag) kan bepaald niet geleid hebben tot gebiedsuitbreiding van de soort, integendeel. In de plaats van de vochtige valleien kwamen de afvoerkanalen (Pareau 1917). Uit die delen van het Wassenaarse duin ontbreekt ook elke documentatie van territoria. Gelukkig bleef de aanleg van open waterkanalen beperkt tot buiten het duinterrein dat toebehoorde aan Ph.J. baron van Pallandt woonachtig op Duinrell. Dat bleef wel geschikt als Grielenbroedterrein.

Uit het open duin zijn twee vermeldingen van territoria, nl. *“in de Meeu-*

wenhoek”, niet ver van of tussen de Wassenaarse Zilvermeeuwenkolonie ter hoogte van Duinrell. *“Minstens twee paren broeden op het terrein der zilvermeeuwenkolonie.”* (in 1922; Bouma 1926). Uit de glasfoto's van die kolonie uit midden jaren twintig blijkt dat de meeuwen nesten hier verspreid lagen in open stuifduin, met zeer geringe vegetatie. Een enkel zilvermeeuwnest lag ook in de bosrand van Duinrell (Schierbeek & Hilbers 1925: 245). Het dicht bijeen broeden van Zilvermeeuwen en Griel is uiteraard voor de laatste riskant, vanwege de mogelijke predatie van kleine jongen; het kan echter ook een zekere bescherming bieden door de altijd waakzame en alarmerende meeuwen. Van het broedsucces van de Wassenaarse Grielen is overigens vrijwel niets gedocumenteerd. Er zijn slechts zes foto's van totaal vier levende juvenielen (uit 1906 en ca. 1925).

Een ander nest in het open duin lag in mei 1924 op een duinhelling bij een duindoornstruik (Vijverberg 1925), vermoedelijk in de Doornenrand bij Duinrell, een helling met duindoornvegetatie (Tuinzaad & Kraaij 1958). De voorkeur van de *'Doornsluiper'* om te broeden bij of tussen duindoornstruiken is op vele foto's ook van andere Grielenbroedterreinen, in de Amsterdamse Waterleidingduinen en de Kennemerduinen, gedocumenteerd. De Wassenaarse Grielen kozen echter regelmatig voor de bosrand, wellicht ter voorkoming van zilvermeeuw-predatie? Steenhuizen fotografeerde zo'n typische Wassenaarse Grielenbroedplaats in 1906: in een zandkuil onder een armetierige, dode of nauwelijks uitgelopen struik (zie Vlek & Litjens 2021), en een ander nest in kaal zand onder de stam van een zeeden. Maurits Staring (1919) zag aan de noordzijde van de Bierlap een Griel opvliegen *'uit het hakhout'*, en Emiel Prager meldt voor dat jaar een broedpaar in lage populieren opslag (Brouwer & Verwey 1919: 84), mogelijk van een populierenbosje aan de

noordzijde van de Bierlap. Vijverberg en Postma fotografeerden in 1924 zelfs een nest vrij ver in de volgroeide dennenaanplant van Duinrell.

Al met al ging het steeds om een zeer klein aantal nesten. Op grond van in de jaren 1860 jaarlijks geraapte eierenkende jachtopziener P. Duivenvoorden toen drie nesten. In de jaren 1880 wist jachtopziener Kloet ook drie territoriale paren, zij het mogelijk niet in hetzelfde gebied. Steenhuizen fotografeerde in 1906 twee verschillende nesten. Ook in de jaren 1919-1924 is nog slechts van *'meestal'* of *'tenminste'* twee broedgevallen per jaar sprake, *'soms drie'* (Bouma 1926). Het is duidelijk dat bij zo'n klein aantal broedparen een laag nestsucces, verstoringen door nestfotografie en eierverzamelarij zo'n populatie gemakkelijk kan doen instorten.

Jacht met de camera

Aan het begin van de 20e eeuw kwam geleidelijk een eind aan het verzamelen van Grielen in de Wassenaarse duinen. In de eerste jaren van de nieuwe eeuw werden in 1906 nog een ei en een adulte vogel verzameld, en in 1910 nog een exemplaar. De laatste twee vogels ook weer in het broedseizoen in mei en juni, door de jachtopziener Arie Slats, woonachtig aan de Wassenaarse Slag.

Totaal werden in de periode 1847-1927 ca. 24 Grielen en ca. 40 eieren van Griel in de Wassenaarse duinen verzameld. Daaronder slechts 3-4 vogels in het najaar, in het officiële jachtseizoen; dus de meeste vogels en eieren werden juist in het broedseizoen verzameld. Aan het afschieten van Grielen kwam een eind door het van kracht worden van de *“Wet tot bescherming van in het wild levende vogels”* (de zgn. Vogelwet van sept. 1912). Daarbij was het zowel verboden van beschermde vogels eieren te verzamelen

Figuur 5. Johannes Vijverberg fotografeerde een laat vervolglegsel (na eerdere verstoring van een nest in mei) op Duinrell, 12 juli 1924: "Toen hij zich zou neerzetten, klonk de sluiters en was hij gekiekt. Onhoorbaar stil sloop hij tussen de sparren door weg." (Vijverberg 1925: 91). Medio juli was dit nest verlaten en zijn de eieren verzameld (coll. Hellebrekers, thans in Naturalis). Daarmee waren drie broedpogingen van twee paren in 1924 alle in de eifase mislukt.

en exemplaren te schieten. Daarmee was ook de Griel een wettelijk beschermde vogel. Enige in Nederland als nestjong geringde Grielen werden daarna nog overwinterend in Spanje geschoten, w.o. zelfs een van de laatste uitgebroede jongen (1932, 1951).

Door de opkomst van de vogelfotografie werd het vogels verzamelen met het geweer vervangen door de 'jacht met de camera'. In 1906 was de preparateur van Artis en vogelfotograaf Paul Louis Steenhuizen (1870-1940) de eerste die in de Wassenaarse duinen broedende Grielen fotografeerde. Naast een afzonderlijk nest onder de stam van een zeeden, maakte hij een serie foto's van een nest in de eifase (5 foto's). Enige weken later heeft Steenhuizen nog eens hetzelfde nest gefotografeerd toen er juist jongen waren uitgekomen (3 foto's). Om tijdig die pas uitgekomen jongen te fotograferen had Steenhuizen kennelijk een lokale informant. Op een der foto's toont de broedende vogel zich verschrikt, mogelijk door

het geluid van de camera. Steenhuizen werkte met een primitieve afstandsbediening, en niet vanuit een schuilhut (Vlek 2007). Platen moesten voor elke nieuwe foto verwisseld worden. Gezien die foto-omstandigheden is deze serie nestopnamen, een van de weinige fotoseries van een Grielenest, een knap staaltje van pionier vogelfotografie. Steenhuizen publiceerde zijn foto's in een toenmalig Duits standaardwerk met broedbiologische foto's, 'Lebensbilder aus der Tierwelt' (Meerwarth 1908), alsook in een eigen serie stereofotoafdrukken op karton (Steenhuizen 1907), en in een dergelijke uitgave van het Duitse fotobureau Steglitz in Berlijn. De oorspronkelijke glasplaten worden bewaard in het Nederlands Fotomuseum in Rotterdam.

In de jaren twintig trad er een tweede generatie vogelfotografen aan in het Wassenaarse duin.

Totaal slechts vier daarvan (voor zover bekend) wisten er Grielennes-

ten op foto te zetten: Constant Dietz, Johannes Vijverberg, Jan Postma en Gerrit van Beusekom. Van hen kennen we slechts elf foto's, van totaal vijf verschillende nesten in drie verschillende jaren. Daaronder twee anonieme foto's pas recent opgedoken uit een kleine oude glasfoto-collectie van Duinwaterleiding van 's-Gravenhage (thans Dunea), die in dit artikel voor het eerst gepubliceerd worden. Het betreft twee verschillende nesten, vermoedelijk gefotografeerd door Gerrit van Beusekom (Fig. 4 en 6).

Opmerkelijk dat juist in de laatste jaren van broeden toch nog vier verschillende nestplekken konden worden gefotografeerd, waarvan enige door meerdere fotografen.

Zulke nestfotografie bij slechts een klein aantal nesten geeft een grote verstoringdruk op de broedparen. Allereerst moet de nestlocatie gelocaliseerd worden (soms bekend uit eerdere jaren), vervolgens moet een nest in zijn broedsituatie nauwkeurig gevolgd worden, wil men bijv. pas uitgekomen jongen op de foto zetten (zoals door Steenhuizen, Postma en Van Beusekom). Elke nestcontrole verjaagt de broedende vogel van het nest. Vijverberg (1925) heeft nauwkeurig beschreven hoe verstoring zijn eigen nestfoto's tot stand kwamen en hoe lang de broedende vogels van het nest wegbleven (Fig. 5).

Zo documenteert de literatuur uit de 20-er jaren juist in de laatste broedseizoenen 1924-1927 een reeks van verstoringen, uitmondend in diverse mislukte broedsels. Het waren namelijk niet enkel meerdere nestfotografen, die achter de Wassenaarse Grielen aanzaten (Bouma 1926), maar ook nog nestzoekende jachtopzieners (Arie Slats, Jan Parlevliet?), vogelwaarnemers (Piet Bouma, Gerrit A. Brouwer, Bram J. de Lorm, Johan Pelinkhof, Miel Prager, Maurits Staring, Robbie Yzerman) en anonieme eier-

verzamelaars (Van Malssen, Sinnema ?). Zo werd zelfs het laatste broedsel in 1927 in een vroeg stadium, op 30 april, van de eieren beroofd. Hoe dit legsel terecht is gekomen in de eierverzameling van Albert Sinnema in Noordwest-Friesland, zal altijd een raadsel blijven (thans coll. Naturalis).

*De Griel als Nederlandse
broedvogel was voor
jaren van de Wassenaarse
duinbodem verdwenen.*

Daarmee viel het doek voor het broeden van Grielen in de Wassenaarse duinen. Tolsma (1929) maakt er nog gewag van, maar Niko Tinbergen rept er in al zijn Meijndel-artikelen niet meer over (bijv. in Schierbeek 1938). De soort was voor jaren van de Wassenaarse duinbodem verdwenen.

Epiloog: kortstondige terugkeer

Na het definitief verdwijnen van de Griel als Nederlands broedvogel in 1958, zijn in de periode 1960-2020 nog in 18 jaren Grielen in de Wassenaarse duinen en in Berkheide teruggezien, waarvan slechts zeven keer in de jaren 2000-2020 (Keijl *et al.* 2020). Even leek het erop, dat de soort in het oude broedterrein in de jaren 1981-1988 was teruggekeerd (Wanders 1990, Van der Meer 1991). Maar om verstoring te voorkomen is toen niet naar een nest gezocht, en bleef het bij hoor- en een enkele zichtwaarneming van een afzonderlijke vogel. In 1981 betrof het geluidswaarnemingen tussen eind maart en 13 augustus, met een zichtwaarneming op 15 mei van een Griel. In 1982 waren er drie waarnemingen door R. Wanders in mei en nog een op 25 juli. In 1983 twee hoor-waarnemingen half april en begin juli, en in 1984 een roepen-

de vogel op 28 april en 19 juni. Deze waarnemingen werden gedaan in de kavels 8 en 14. In 1988 werd de soort territoriaal vastgesteld op 20 april, 5 mei, 5, 10 en 14 juni. De roep-waarnemingen duiden op territoriaal gedrag (balts-, alarm- en contactroepen).

Maar helaas is geen duidelijkheid verkregen over (c.q. gezocht naar) de aanwezigheid van een paar, een broedterritorium, een nest of vliegvlugge jongen. De datums kloppen goed voor de soort in zijn meest actieve en opmerkbare fasen (aankomst, balts, jongenperiode, vliegvlugge ook roepende juvenielen). Het is dan ook opmerkelijk dat de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna CDNA geen van deze waarnemingen heeft aanvaard.

Conclusie: een teveel geplaagde soort

De Griel broedde al lang voor de start van duinwaterwinning (1874) in de Wassenaarse duinen, mogelijk al in de tweede helft van de 18e eeuw. De idee dat de soort door de verdroging van de duinen als gevolg van duinwaterwinning hier tot broeden kwam is dus niet correct.

Dat de soort pas in de tweede helft van de 19e eeuw als broedvogel werd vastgesteld heeft enkel van doen met de late opkomst van de veldornithologie in Nederland rond die tijd en het ontbreken van kennis over de soort onder niet-vogelaars (vgl. een krantenbericht uit Wassenaar april 1899, in Vlek & Litjens 2021).

Hoever de verspreiding zich oorspronkelijk uitstreckte tussen Scheveningen en Katwijk is niet te zeggen, bij ontbreken van elke precieze broeddocumentatie van voor 1850. Het geschikte broedhabitat, stuifduinen met meer of minder vastgelegd of begroeid binnenduin was ruimschoots aanwezig.

Figuur 6. Nest van Griel met pasgeboren jong en nog niet uitgekomen ei, in de Wassenaarse duinen vermoedelijk gefotografeerd door Gerrit van Beusekom, in of ca. 1925. Uit de glasfoto-collectie van de Vereniging voor Vogelbescherming 's-Gravenhage en omstreken V.v.V. 118; thans collectie Heimans en Thijsse Stichting, Amsterdam.

De duinwaterwinning vanaf 1874 en de verdroging van het duin heeft niet geleid tot een uitbreiding van het geschikte Grielenhabitat en een toename van de kleine broedpopulatie onder Wassenaar. Die bleef vrij stabiel

zelfs onder de in bepaalde periode intensieve eierverzamelarij en het regelmatig afschieten van Grielen in het broedseizoen. De nestenzoekerij en nestfotografie in de jaren 1920 deed de soort uiteindelijk de das om.

Wettelijke vogelbescherming en terreinbewaking kwamen te laat om deze karakteristieke broedvogel voor de Wassenaarse duinen te behouden.

Ruud Vlek
ruudvlek@gmail.com

Literatuur

- Anonymus z.j. (= JFM van Malssen c. 1929). *Naamlijst der Lichtbeelden over Nederlandsche Vogels 'Avifauna Neerlandica'*. NV Handelmaatschappij Natura, Den Haag.
- Bemmelen AA van (1858). *Bijdrage tot de kennis onzer inlandsche diernamen*. In J Herklots, *Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland, deel II*. EJ Brill, Leiden.
- Boerboom JHA (1957). *Begroeiing en landschap van de duinen onder Scheveningen en Wassenaar ± 1300-heden. Een historisch-vegetatiekundige studie*. Laboratorium voor plantensystematiek en -geografie van de Landbouwhogeschool te Wageningen.
- Bouma JP (1926). *Het Haagsche Vogelboek. Avifauna Hagana. Deel I. Noord*. Nederlandsch Instituut voor Handelsvoorlichting, Scheveningen.
- Brouwer GA (1920). *Vogeldagboeken nrs. 21 en 22*. Handschrift in Naturalis Biodiversity Center, Leiden.
- Brouwer GA & J Verwey (1919). *Waarnemingen van het 'Trekstation Noordwijk aan Zee'*. *Ardea VIII*: 1-91.
- Elias B z.j. (1930). *Natuurschoon in 's Gravenhage en omstreken*. Gemeentebestuur van 's Gravenhage Afdeling Onderwijs. Niet in den handel.
- Graaf HW de (1880-1904). *Ornithologische aantekeningen 1880-1904*. Handschrift in archief P A Hens, Naturalis Biodiversity Center, Leiden.
- Herklots J (1858). *Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland, deel II*. EJ Brill, Leiden.
- Keijl G, R Vlek, R Slings, G Oreeel & R van der Vliet (2020). *De Griel - Kroniek van een spookvogel*. KNNV Uitgeverij, Zeist.
- Koller H (1888). *Naamlijst van in Nederland in den vrijen natuurstaat waargenomen vogels. Feestnummer van Bijdragen tot de Dierkunde*. Koninklijk Zoölogisch Genootschap Natura Artis Magistra, Amsterdam.
- Meer HP van der (1991). *Broedvogels in 1988. Meijndel Mededelingen afl. 22 p. 62*.
- Meerwarth K (1908). *Lebensbilder aus der Natur, Bd. IV. 2e Reihe : Vögel*. R. Voigtlanders Verlag, Leipzig.
- Nozeman C (1760). *Het natuurlijk samenstel der vogelen, (...) volgens de laatste verbeteringen van den heer Car. Linnæus. Uitgezogte verhandelingen uit de nieuwste werken van de sociëteiten der wetenschappen in Europa en van andere geleerde mannen, dl. V. p. 149-206*. F Houttuyn, Amsterdam.
- Pareau AH (1917). *Geschiedenis der Haagsche Waterleiding over de jaren 1874 tot 1914*. HP de Swart & Zoon, 's Gravenhage.
- Rijksmuseum van Natuurlijke Historie 1861-1885. *Register van In- en Uitgaande Voorwerpen, Julij 1861 tot Augustus 1885*. Handschrift in Naturalis Biodiversity Center, Leiden.
- Schierbeek A (1938). *Onze duinen. Algemene Vereniging voor Natuurbescherming voor 's-Gravenhage en omstreken, Den Haag. Niet in de handel*.
- Schierbeek A & LC Hilbers (1925). *De vogels in het Meijndel. De Levende Natuur 30*: 236-245.
- Staring MHA (1919). *De duinen in. Tubantia / Twentsch Dagblad 12 juli 1919*.
- Steenhuizen PL (1907). *Dutch birds, their nests, eggs and young. Stereoscopic photo's, taken from nature. Eigen uitgave, Amsterdam*.
- Tinbergen N (1927). *Meijndelonderzoek. Stuifduinen. De Levende Natuur 31 (12)*: 355-360.
- Tolsma W (1929). *'s-Gravenhage als Vogelstad. Afdeling Onderwijs Gemeente 's-Gravenhage*.
- Tuinzaad H & A Kraaij (1957). *Duinwaterleiding van 's-Gravenhage. Rapport II, bijlage 1*.
- Tuinzaad H & A Kraaij (1958). *Duinwaterleiding van 's-Gravenhage. Rapport III, bijlage 1*.
- Twent AP (1805). *Wandeling naar de zeeduinen van Wassenaar tot dicht aan Scheveningen. Vosmaer en zonen, 's-Gravenhage*.
- Vlek R (2007). *Vogelfotografie en -bescherming: van de pioniers tot de activisten. Hoofdstuk 10 in F Saris, Een eeuw vogels beschermen*. KNNV Uitgeverij, Zeist.
- Vlek R & H Litjens (2021). *Grielen broedend in de Wassenaarse duinen 1847-1927. Online beeldverhaal op YouTube en op Vimeo : <https://vimeo.com/647768288>*.
- Vijverberg J (1925). *Vogelidyllen - Trouwe Wachters. W.L. & J. Brusse, Rotterdam*.
- Waldeck K (1965). *Avifauna van 's-Gravenhage en omstreken. Vereniging voor Vogelbescherming 's-Gravenhage en omstreken, Den Haag*.
- Wanders R (1990). *Even keerden oude tijden weer. Meijndel Mededelingen afl. 19: 33-34*.